

<https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-006>

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА ІВАНА КОЧЕВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

[Рец. на: Книжовният език и диалектите: исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 90-годишнината от рождението на проф. Ив. Кочев (1935–2021 г.). София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2025. 456 с.]

Ювілейний збірник, присвячений 90-річному ювілею від дня народження видатного болгарського мовознавця, діалектолога і фонолога, професора, доктора Івана Кочева (1935–2021), став справжньою науковою подією в сучасній славистиці. Видання підготовлено колективом авторів з Інституту болгарської мови ім. проф. Любомира Андрейчина Болгарської академії наук, складено проф. Аною Кочевою та голов. асист. Маргаритою Котевою і здійснено за підтримки Фонду наукових досліджень Болгарії. Рецензентами видання виступили провідні болгарські лінгвісти — проф. Елка Мірчева та доц. Гургана Падарева-Ілієва. Перед читачем постає масштабна колективна праця, що охоплює широке коло питань болгарської діалектології, лінгвогеографії, ономастики, лексикографії та медієвістики.

Професор Іван Кочев — це одна з центральних постатей болгарської лінгвістики другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Основними науковими напрямками його діяльності були болгарська діалектологія, болгарська фонологія та фонетика, а також балканське й слов'янське мовознавство. Упродовж понад п'яти десятиліть він брав активну участь у міжнародних славистичних, балканістичних і болгаристичних конгресах. Наукова біографія І. Кочева нерозривно пов'язана з Інститутом болгарської мови при БАН, де він очолював Секцію болгарської діалектології та лінгвістичної географії до 1995 року, а також із Македонським науковим інститутом. Його праці зробили суттєвий внесок у дослідження мовної й діалектної єдності болгарсько-македонського ареалу.

Рецензований ювілейний збірник є не лише знаком вдячної пам'яті про видатного дослідника, а й переконливим підтвердженням того, що започатковані ним наукові ідеї та дослідницькі підходи й надалі визначають розвиток сучасної болгаристики. Збірник укладено на основі доповідей, виголошених під час Міжнародної наукової конференції «Книжовен език и диалектите: исторически и съвременни аспекти», організованої Інститутом болгарської мови «Проф. Любомир Андрейчин» Болгарської академії наук за сприяння муніципалітету м. Поморіє з нагоди 90-річчя від дня народження видатного болгарського мовознавця професора Івана Юстиніанова Кочева.

Цитування: Брага Т. Наукова спадщина професора Івана Кочева крізь призму сучасних мовознавчих студій [Рец. на: Книжовният език и диалектите: исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 90-годишнината от рождението на проф. Ив. Кочев (1935–2021 г.). София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2025. 456 с.]. Мовознавство. 2026. № 3. С. 79–85. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-006>
Citation: Braga T. (2026). Professor Ivan Kochev's scholarly legacy in the light of contemporary linguistic research [Review of the book: The Literary Language and Dialects: Historical and Contemporary Aspects. A Festschrift Honoring the 90th Anniversary of the Birth of Prof. Ivan Kochev (1935–2021). Sofia: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2025. 456 p.]. Mовознавство, (3), 79–85. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-006>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Конференція відбулася 5–6 червня 2025 р. у м. Поморіє (Болгарія).

Книжка складається з пленарних доповідей та чотирьох тематичних розділів загальним обсягом 456 сторінок і містить понад тридцять статей болгарських і зарубіжних учених. Тематика розділів охоплює: діалектологію та лінгвогеографію; етимологію, ономастику й лексикографію; сучасну болгарську мову; середньовічну болгарську історію та історію болгарської мови. Така структура дозволяє охопити практично всі ключові напрями болгарської лінгвістики, які так чи інакше були пов'язані з науковими інтересами І. Кочева. У збірнику надруковані статті науковців з Німеччини, Румунії, Польщі, Сербії, України та інших країн. Більшість з них написана англійською мовою. Усі статті супроводжуються резюме болгарською та/або англійською мовами, а бібліографічні покликання наводяться в паралельній транслітерації.

Вступний розділ об'єднує статті, представлені на пленарному засіданні згаданої конференції «Книжовен език и диалектите: исторически и съвременни аспекти» 5–6 червня 2025 р., присвяченої 90-річчю проф. І. Кочева, визначає концептуальне спрямування збірника та окреслює його провідні тематичні й методологічні орієнтири. Відкриває збірник стаття Ани Кочевої «Поморійският езиков пейзаж — микрокосмос на българската езикова ситуация» (с. 11–18) — доньки ювіляра і співпорядниці видання. Авторка досліджує поморійський мовний пейзаж як складну макросистему, де співіснують кілька формацій: місцеві болгарські говірки балканського типу; південно-західний діалект ятевої зони (західносолунський), принесений переселенцями з Македонії після 1927 р.; болгарський книжний стандарт; нарешті, анхіальський грецький діалект як свідок багатовікової грецької присутності в місті. Дослідження методологічно спирається на концепцію *linguistic landscape*, порівняно нову для болгарської лінгвістики аналітичну рамку, наповнюючи її, однак, ширшим змістом: не лише написами й висівками, а й усією багатошаровою картиною мовного співіснування в регіоні. Тим самим Поморіє постає не просто локальним об'єктом, а мікроскосмосом цілісної болгарської мовної ситуації — дзеркалом процесів діалектного нівелювання, мовної асиміляції та глобалізаційного тиску, що відбуваються на всій болгарській мовній території. Символічно, що саме ця стаття відкриває збірник: Ана Кочева продовжує наукову справу батька, який сам досліджував поморійський регіон і поморійський говір.

Стаття Ангела Г. Ангелова «Професор Иван Кочев и Македонският научен институт» (Софійський університет імені Св. Климента Охридського) (с. 19–28) є водночас науковою біографією та програмним текстом. Автор простежує, як тема болгарських діалектів Македонії та народної самосвідомості македонських болгар стала наскрізною в усій науковій і громадській діяльності проф. Кочева. Ще до відновлення Македонського наукового інституту в 1990 р. вчений активно обстоював єдність болгарських діалектів і засади кодифікації новоболгарської літературної мови — позиції, що мали не лише лінгвістичне, а й виразне суспільно-політичне звучання в умовах тодішніх ідеологічних обмежень. Після змін кінця 1980-х — початку 1990-х років проф. Кочев цілком природно увійшов до керівництва Інституту, що відродився після перерви, і продовжив найкращі традиції болгарського мовознавства у вивченні македонського діалектного ареалу. А. Ангелов характеризує цю діяльність як виконаний дослідницький обов'язок, свідоме й цілеспрямоване збереження наукової спадщини в

умовах, коли питання болгарсько-македонського мовного континууму залишається предметом гострих дискусій у науковому і політичному дискурсі. Стаття матиме особливий резонанс для всіх, хто стежить за цією темою.

Цінною для читача є стаття Мануели Невачі (Румунська академія) про запозичення слів слов'янського походження в румунській мові: написана англійською мовою, вона пропонує систематичний огляд фонетичних і семантичних трансформацій болгаризмів у румунському лексичному фонді (с. 29–43). Тематику збірника концептуально охоплює стаття Славки Керемідчієвої (с. 44–57), яка на матеріалі тому 11 Загальнослов'янського лінгвістичного атласу демонструє збереження, інновації та ареальні зв'язки болгарської родинної термінології в загальнослов'янському контексті, переконливо відстоюючи цінність масштабних лінгвогеографічних проєктів. Польський внесок до вступного розділу — стаття Беати Рашевської-Журек (Ягеллонський університет) про семантичні поля лексем *IGRA/IGRAĆ* у слов'янських мовах виконана в традиціях порівняльного лексикологічного аналізу (с. 58–71).

Найбільшим за обсягом і найрепрезентативнішим за тематичним спектром є розділ «Проблеми діалектології та лінгвістичної географії. Порівняльне мовознавство» (с. 58–217). Представлені в ньому дослідження охоплюють широкий ареал болгарських говірок — від Балкан і Родоп до діаспорних осередків в Албанії, Сербії, Румунії та Україні, що дає змогу виокремити кілька тематично цілісних напрямів досліджень. Блок позатериторіальних болгарських говірок представлений трьома статтями. Лучія Антонова-Василева досліджує болгарські говірки Преспанського району Республіки Албанії, рідко описуваного діаспорного ареалу, в якому авторка фіксує як ятевий рефлекс, так і збереження традиційної лексики народного вбрання. На матеріалі із сербського прикордоння Іліяна Гаравалова досліджує говір с. Речане (Призренський р-н): через аналіз подвоєння додатка, безполучникових конструкцій та порядку слів авторка доводить, що цей говір, попри потужний асиміляційний тиск і розташування в найзахіднішій частині болгарського мовного регіону, зберігає всі загальноболгарські синтаксичні характеристики. Тематично суміжна стаття Івани Давитков описує сучасний стан говору царибродських болгар (Сербія), що розвивається поза межами Болгарії понад 100 років: попри лексичний вплив сербської мови говір зберіг болгарську сутність на всіх рівнях — від фонем */ъ/* і аналітизму іменника до категорії означеності та розвиненої системи переказних форм дієслова. Усі три статті переконливо ілюструють стійкість болгарського діалектного континууму поза межами державних кордонів.

У статті румунської дослідниці Іріни Флоареа (Інститут мовознавства «Йоргу Йордан — Ал. Росетті», Румунська академія), написаної англійською мовою, аналізуються регіональні й архаїчні терміни, пов'язані з традиційним будівництвом і покрівельними конструкціями, які зафіксовані на картах румунських лінгвістичних та етнографічних атласів. Для кожної лексики здійснено лексичний та етимологічний аналіз, визначено її поширення в різних говорах, простежено взаємний вплив діалектних термінів і літературної норми. Стаття є рідкісним прикладом порівняльної лінгвогеографії румунського ареалу в балканознавчому контексті й органічно розширює тематичні горизонти збірника.

Родопські та суміжні говірки представлені кількома різнорідними статтями. Катерина Ушева (ІБМ — БАН) аналізує стан фонологічних систем вокалізму в північному підтипі розложького говору — одному з ятевих перехідних ареалів, які проф. Кочев досліджував упродовж десятиліть. Стаття описує специфіку вокальних підсистем, виявляючи унікальну сукупність фонологічних процесів, де в межах одного говірного масиву співіснують архаїчна східноболгарська й інноваційна західноболгарська ятева реалізація — саме та транзитивна зона, що стала одним з головних об'єктів наукових зусиль проф. Кочева. Олена Каневська-Ніколова пропонує лексико-семантичну характеристику говорів с. Брезе (Девінська область), приділяючи особливу увагу явищу гетеросемії — однакових діалектних назв з різними значеннями у двох сусідніх говорах; багатий ілюстративний матеріал (кілька сотень лексем) робить статтю цінним документальним джерелом. Радослав Цонев досліджує акцентні парадигми в банському діалекті, показуючи, що цей говір займає проміжне місце між системами вільного й фіксованого наголосу та демонструє унікальну ритмо-мелодику, пов'язану з взаємодією морфологічних і синтаксичних факторів. Маргарита Котева на матеріалі польових записів 2019–2021 років описує фонетичні, морфологічні та лексичні особливості тракійських говорів Хасковського й Харманлійського районів, зосереджуючись на кулінарній лексиці та фіксуючи виразний вплив літературної мови. Кремена Дюлгерова-Узунова зосереджується на парадигматичних відношеннях між назвами їжі з говірки с. Долен (Златоградський р-н) та літературною мовою, аналізуючи явища омонімії й полісемії.

На матеріалі Загальнонослов'янського лінгвістичного атласу побудовано дві взаємодоповнювальні статті. Ліліяна Василева картографує гетероніми зі значенням 'каймак' на всій болгарській мовній території та зіставляє їх з відповідними слов'янськими лексемами за даними ЗЛА. Стаття продовжує традицію атласних лексикогеографічних досліджень, до яких І. Кочев зробив значний внесок. Кирил Кирилов аналізує угорські запозичення в слов'янській діалектній термінології тваринного світу за виданим томом ЗЛА (2024), розглядаючи, зокрема, феномен зворотного запозичення через угорське посередництво.

Окремий і особливо значущий для українського читача блок становлять дві статті про болгарські переселенські говірки в Україні. Стаття Світлани Георгієвої присвячена систематизації тракійського діалектного типу в трьох регіональних групах — одеській, миколаївській та запорізькій; авторка дає розгорнутий перелік диференційних ознак тракійського типу, пропонуючи його як аналітичну матрицю для оцінки генезису будь-якого переселенського говору. Тематично суміжна стаття Ольги Колот перевіряє цю матрицю на конкретному матеріалі — говірці с. Тернівка (Миколаївська область), що традиційно зараховується до тракійських. Застосовуючи глотометричний аналіз даних Болгарського діалектного атласу на трьох рівнях, авторка доводить: тернівський говір виявляє найменший збіг саме з тракійським, натомість значно більше спільного має з грудовськими, странджанськими та загорськими говорами. Висновок про гібридний, міжрегіональний характер говірки ставить під сумнів усталену класифікацію й підкреслює необхідність її перегляду. Обидві статті утворюють важливий блок болгарської діаспорної діалектології в Україні.

У розділі «Етимологія, ономастика, лексикографія» (с. 218–319) зібрано дослідження, що вирізняються тематичним і методологічним розмаїттям, але

їх об'єднує високий рівень наукової аргументації та ретельність виконання. Коріна Лешбер (Берлін) досліджує етимологію болгарських сленгових слів з позицій історичної соціолінгвістики, простежуючи їхні витоки в таємних мовах мандрівних ремісників і торговців (1730–1780 р.р.). Христина Дейкова аналізує походження діалектних слів з архаїчної еркецької говірки (с. Козичино, Поморійський р-н), шість з яких є запозиченнями з турецької та грецької, спираючись на матеріали монографії «Еркеч — пам'ять мови».

В ономастичному напрямі представлено три статті. Анна Чолева-Димитрова реконструює сліди фракійської антропонімії в давніх географічних назвах Бургаської і Ямбольської областей, доводячи, що топоніми є найціннішими збереженими слідами фракійської присутності в болгарській онімній системі. Георгі Митринов розглядає методологічні труднощі дослідження болгарської історичної антропонімії в перекладах османських документів XV–XVI ст. Симеон Стефанов пропонує гіпотезу про звуконаслідувальне походження праслов'янського **xъrtъ* 'бързо ловно куче', знаходячи типологічні паралелі в індоєвропейській зоонімії.

У сфері лексикографії та словотвору особливу увагу привертають кілька статей. Красимира Фучеджієва пропонує першу спробу етимологізації діалектного слова *пъпълька* 'помпон', встановлюючи зв'язок з іменником *пъп* і простежуючи відповідний індоєвропейський корінь. Михаела Кузмова досліджує словникові додатки до «*Krátká mluvnice jazyka bulharského*» (1879), «*Mluvnice jazyka bulharského*» (1883) Яна Вагнера та «Чесько-болгарського словничка» О. Теодорова-Балана (1882), який зберігся лише в рукописі. Через аналіз макроструктури та принципів добору еквівалентів авторка показує компілятивний, але мовно компетентний характер цих перших лексикографічних спроб. Ваніна Сумрова описує іменники спільного роду в «Болгарському тлумачному словнику» Стефана Младенова — частково неопублікованому рукописному томі Л–Р, тим самим здійснюючи перший систематичний опис цієї категорії в лексикографічному матеріалі Младенова.

Розділ «Сучасна болгарська мова. Мовні ресурси» (с. 320–411) об'єднує статті з граматики та лексикології сучасної болгарської мови, а також з історії кодифікації літературної норми в граматиках XIX ст. Попри тематичну різноманітність, усі праці зосереджені на механізмах формування та трансформації болгарської мовної системи. Стаття Светли Коевої (англійською мовою) пропонує огляд нових дієслів болгарського кулінарного лексикону в межах багатомовного проєкту *Multilingual Culinary Lexicon*. Центральна проблема — класифікація дієслів за ситуаційними типами Вендлера (стани, діяльності, здійснення, досягнення) на основі лексико-граматичної категорії болгарського виду. Зіставлення з англійською та італійською мовами, де вид не є лексико-граматичною категорією, демонструє особливу роль аспектуальності в болгарській мові та окреслює перспективи для комп'ютерної лінгвістики.

Дві статті об'єднані спільним інтересом до болгарських граматик доби Відродження. Владислав Маринов досліджує, як автори граматик XIX ст. описували новий звук [ъ], показуючи напруження між збереженням традиції та точним описом актуального стану мови. Лачезар Перчеклійський та Надежда Цинцарська аналізують демінутивні й аугментативні назви в граматиках другої та третьої чвертей XIX ст. (Неофіт Рилський, Христіакі Павлович, Іван Богоров, Йоакім Груєв та ін.). Показово, що в теоретичній частині дослідники безпосередньо спираються на словотвірні праці проф. Кочева, а це підкреслює живий зв'язок між його науковою спадщиною та сучасними дослідженнями.

Болгарсько-грецькі мовні контакти розглядаються у двох взаємодоповнювальних статтях. Робертино Стоїлов продовжує попередню студію про грецький аористний суфікс *-s-* у болгарській мові, цього разу на матеріалі 8-го тому Болгарського етимологічного словника. Наталія Сотирова досліджує словотвірну конкуренцію суфіксів у болгарсько-грецьких іменникових гібридах і систематизує їх за граматичною категорією мотивуючого грецького слова в межах теорії М. Докуліла. Цветеліна Ангелова систематизує болгарські прикметники зі значенням *‘бременна’* («вагітна»), розподіляючи їх на десубстантивні, деад’єктивні та девербальні й аналізуючи продуктивність відповідних формантів.

Розділ завершує стаття Олександри Малаш (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України), яка пропонує систематичний огляд здобутків українських мовознавців у вивченні мови та культури болгарських переселенців і їхніх нащадків в Україні. У центрі уваги — публікації, присвячені болгарським говіркам Одещини, Запоріжжя, Миколаївщини та Кропивниччини, що з’явилися у філологічній фаховій пресі («Одеська болгаристика», «Мовознавство», «Слов’янський збірник» та ін.) наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Авторка не лише інвентаризує ці дослідження, а й виявляє ключові проблеми та тематичні пріоритети українського болгаристичного доробку, окреслюючи лакуни, що потребують подальшого вивчення. Стаття має наукову цінність: вона фактично є першим систематичним бібліографічним оглядом україномовної болгаристики за вказаний період і слугує надійним орієнтиром для дослідників болгарських мовних островів в Україні. В умовах, коли велика частина болгарських громад Приазов’я та загалом півдня України опинилася в зоні воєнного конфлікту, документування й осмислення накопиченого наукового доробку набувають особливої актуальності.

Розділ «Середньовічна болгарська мова. Історія болгарської мови» (с. 412–454) органічно доповнює загальну структуру видання. Включення медієвістичного блоку до збірника, присвяченого видатному діалектологу й фонологу, цілком закономірне, зважаючи на широту наукових зацікавлень проф. Івана Кочева, чиї дослідження охоплювали також проблематику болгарської писемної традиції та історії мови. Цей розділ представлений чотирма різноматематичними, але взаємно доповнювальними студіями. Маріяна Цибранська-Костова відкриває блок аналізом мілітаристичної лексики «Чуда з Каліяном» із Рильського панегірика Владислава Граматика (1479 р.), слов’янського перекладу опису загибелі болгарського царя під час облоги Солуня (1207 р.); авторка виділяє лексичні групи «військо», «зброя», «спорядження» і доводить, що невідомий перекладач досконало володів грецькою мовою і гнучко використовував слов’янський матеріал, а сам рукопис заслуговує на повне видання й мовознавче опрацювання. Борислав Попов систематизує імена, прізвиська та епітети Святого Духа в старо-, середньо- і новоболгарській мові, розкриваючи, як у їхній внутрішній формі переплітаються православна теологічна традиція та народний етнокультурний світогляд.

Стаття Георгія М. Николова (Македонський науковий інститут) присвячена ідентифікації царя Арева з болгарського апокрифічного літопису як вірменського воєначальника Арієва, намісника Охрида за Алексія I Комніна. Автор переконливо показує, чому іноетнічний правитель потрапив до літопису з царським титулом. Завершує розділ стаття Владимира Ангелова (Інститут історичних досліджень — БАН) про свідчення Лаоніка

Халкоконділа: на відміну від більшості візантійських авторів він подає відомості про походження, менталітет і побут болгар, висвітлює болгарсько-сербсько-візантійські відносини другої половини XIV ст., роблячи свій твір цінним джерелом з історії напередодні османського завоювання.

Рецензований збірник статей є вагомим науковим виданням, гідним ювіляра, якому його присвячено. Серед його безперечних достоїнств хочемо відзначити: широке тематичне охоплення всього спектру болгарської лінгвістики; залучення зарубіжних учених (Румунія, Польща, Сербія, Україна, Німеччина); ретельну поліграфію; паралельне наведення бібліографії в оригінальній графіці та латинській транслітерації; авторські резюме англійською мовою до кожної статті. Особливої наукової цінності набувають статті, присвячені болгарським переселенським говіркам в Україні — темі, що є особливо актуальною в сучасних умовах, зокрема в контексті російської воєнної агресії, яка охоплює і південні регіони країни.

Збірник «Книжовният език и диалектите: исторически и съвременни аспекти», безперечно, посяде гідне місце в болгарській діалектологічній та лінгвогеографічній бібліографії і стане надійним джерелом для широкого кола дослідників — болгарських, зарубіжних та українських славістів, істориків, етнологів та всіх, хто цікавиться болгаристикою, зокрема діалектологією та лінгвістичною географією. Можна лише вітати той факт, що наукова спадщина проф. Івана Кочева живе й продовжується в дослідженнях його учнів і колег. Видання засвідчує високий рівень болгарської діалектологічної школи та її відкритість до міжнародного наукового діалогу і заслуговує найширшої уваги фахової спільноти.

Тетяна БРАГА

Інститут болгарської мови
Болгарська академія наук
Електронна пошта: bragakarakash@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9315-265X>

Tatyana BRAGA

Institute for Bulgarian Language,
Bulgarian Academy of Sciences
E-mail: bragakarakash@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9315-265X>

PROFESSOR IVAN KOCHEV'S SCHOLARLY LEGACY IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY LINGUISTIC RESEARCH

[Review of the book: *The Literary Language and Dialects: Historical and Contemporary Aspects. A Festschrift Honoring the 90th Anniversary of the Birth of Prof. Ivan Kochev (1935–2021)*. Sofia: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2025. 456 p.]

Дата надходження до редакції: 04.05.2026
Дата надходження після рецензування: 12.05.2026
Дата затвердження редакцією: 03.07.2026

Received: 04.05.2026
Received in revised form: 12.05.2026
Accepted: 03.07.2026